

PERINPOHJAINEN SELVITYS YLEISRADION SÄÄNTELY- HISTORIASTA

Martti Soramäki (2022) *Sensuurista sananvapauteen*. Yleisradio 1926–2022. Helsinki: SKS Kirjat. 453 s.

Yleisradio täyttää 100 vuotta vuonna 2026. Juhlavuoteen liittyen Yleisradio rahoittaa useampaa historiateosta, millä on tärkeä merkitys etenkin nyt, kun julkisen palvelun median rahoitus on jälleen noussut poliittisen keskustelun aiheeksi ja leikkausuhan alle. Julkisen palvelun mediayhtiön muutosta ja merkitystä lähestytään 100-vuotisjuhlavuoden kunniaksi julkaistavien teosten sarjassa moninaisesti. Sarjan avaava Martti Soramäen *Sensuurista sananvapauteen* käsittelee Yleisradion poliittista sääntelyä, tulossa olevat Yle 100 -tutkimushankkeen kolme teosta tarkastelevat Yleisradion yleisöjä ja suomalaisuutta, Yleä kulttuuritoimijana ohjelmien ja tekijöiden kautta sekä Ylen yrityshistoriaa 1996–2026.

Yleisradiotoimintaa on tutkittu niin Suomessa kuin kansainvälisesti varsin mittavasti, mutta uusia näkökulmia ja kartoittamattomia alueita löytyy edelleen ja pitkän aikavälin tarkasteluille on sijansa arvioitaessa satavuotiaista historiaa. BBC:n sataa vuotta on tarkasteltu viime vuonna *Critical Studies in Television* -lehden neljässä teemanumerossa (1–4/2022) sukupuolittuneena projektina, osallistamisen ja monimuotoisuuden näkökulmasta, kansallisen rakentamisen projektina ja brändinä ulkomailta. David Hendyn mittavassa tutkimuksessa *The BBC: A People's History* (2022) painottuvat tekijöiden tarinat.

Viestintäpolitiikkaa tutkimassa

Martti Soramäellä on takanaan pitkä ja monipuolinen ura Yleisradion keskushallinnossa.

Tutkijana hän on julkaissut useita teoksia, joissa tarkastelun kohteena ovat olleet etenkin elokuvan toimiala ja tiedotusvälineiden viestintäpolitiikkaa. Yleisradiota Soramäki on tutkinut paljon, ensimmäiset selvityksensä hän teki jo 1970-luvulla. Tiiliskivimäinen *Sensuurista sananvapauteen* on hänen yhteenvetonsa ja pääteoksensa aiheesta, jonka hän tuntee läpikotaisin. Kirja pohjautuu kahteen tutkimukseen, jotka on julkaistu liikenne- ja viestintäministeriön ja Yleisradion verkkosivuilla.

Kaksi esipuhetta ja pitkä johdanto takaavat sen, että kirjan suuntaviivojen piirtämisessä ei säästellä. Soramäki selittää tarkasti, mitä hän tekee: kohteena on Yleisradion viestintäpolitiikan makrotaso ja toisaalta kysymys sananvapaudesta. Yleisradio on tässä kirjassa toimielin, jonka rakenteita ja toimintatapoja ovat ohjanneet erilaiset säännöt ja päätökset, toisinaan rajut rajoituksetkin. Kohde kiertyy valtion ympärille, totta kai, siirtyihän Yleisradion toiminta valtiolle jo 1934. Soramäki myös kertoo, mitä jää ulkopuolelle: ohjelmistot, ohjelmien tekijät ja suhde kaupallisuuteen, muun muassa. Ei henkilöitä kokonaan unohdeta. Kronologisesti etenevän teoksen periodisointi rakentuu Yleisradion pääjohtajien ja toimitusjohtajien varaan.

Tiukan sääntelyn aikakausi

Yksityisenä yhtiönä vuonna 1926 aloittaneen Yleisradion valtiollistaminen käynnistyi kieltolakikiistasta poliittisesti jakautuneessa nuorena valtiossa. Poliittisia kiistanaiheita oh-

jelmatoiminnassaan välttänyt Yleisradio päätti jättää radioimatta kieltolain kymmenvuotisjuhlan 1929. Tämä laukaisi tyytymättömyyden eduskunnassa ja johti Yleisradion toiminnan täyteen valtiollistamiseen 1930-luvulla. Valtiolistamalla haluttiin keskittää toiminnot ja vakauttaa yhtiön omistus ja johto.

Ensimmäisen toimitusjohtajan J. V. Vakion johtajakautta leimasivat sodat, joiden aikana Yleisradio toimi tiukasti säänneltynä ja sensuurin kohteena. Valtiovalta johti ohjelmapolitiikkaa keskeisiltä osin. Se onnistui propagandassaan niin tehokkaasti, että radiokuuntelijat ottivat hämmentyneinä vastaan ulkoministeri Väinö Tannerin radiopuheessa 13.3.1940 antaman ilmoituksen talvisodan päättäneestä rauhasta ja sen ehdoista; yleisöille oli sensuurin ja propagandan kautta välittynyt virheellinen kuva Suomen menestyksestä sodankäynnissä.

Sodan jälkeen suomalaisen yhteiskunnan ja politiikan tuli sopeutua uusiin sisä- ja ulkopolitiisiin rauhanoloihin. Sananvapaus laajeni vasemmalle, kuten Soramäki osuvasti kiteyttää. Kansallisdemokraattien Hella Wuolijoki osallistui pääjohtajana (1945–1949) aktiivisesti ohjelmatoiminnan kehittämiseen. Hänen kommunistissävytteiseksi koetut uudistuksensa käynnistivät eduskunnassa vastaliikkeen. Vuoden 1948 Lex Jahvetiksi kutsuttu lakimuutos siirsi Yleisradion hallintoneuvoston valinnan ministeriöltä eduskunnalle. Epäsuora motiivi koko lakimuutokselle oli Wuolijoen erottaminen, mutta lakimuutos synnytti alkion Yleisradiosta eduskunnan radiona.

1950-luvulla ultralyhyihin aaltoihin siirtyminen oli Yleisradiolle suuri ja taloudellisesti vaativa ponnistus, joka hidasti yhtiön siirtymistä tv-toimintaan. Pääjohtaja Einar Sundströmiä on luonnehdittu syrjäänvetäytyneeksi – mitä hän ohjelmapolitiikan kehittämisen osalta olikin – mutta Soramäki tuo esiin hänen merkitystään kansainvälisessä yhteistyössä ja etenkin kaupallisen tv-toiminnan ostoissa 1960-luvun alussa. Kaupallisten kilpailijoiden ostot mahdollistivat sensuurin poistamista ja muovasivat yhtiötä merkittävästi, kun TV2 perustettiin Tampereelle.

Eino S. Repo valmisteli lyhyeksi jääneellä pääjohtajakaudellaan ohjelmatoiminnan säännösten (OTS). OTS loi vuodesta 1967 alkaen normiston, josta päätti hallintoneuvosto. Näin ohjelmapoliittinen vastuu siirtyi pääjohtajalta

hallintoneuvostolle ja sen valitsemille ohjelmajohtajille. Revon radikalisoituneen pääjohtajakauden jälkeen Erkki Raatikaisen tehtävä pääjohtajana oli normalisoida Yleisradion johdon, hallintoneuvoston ja politiikan väliset suhteet. 1970-luvulla toimiluvan ja OTS:n edellyttämänä tuli tasapuolisuuden vaatimus niin ohjelman kuin ohjelmistorakenteen osalta. Myös uusi radiovastuulainsäädäntö astui voimaan 1971, jonka mukaan ohjelman lähettämisestä päätti ja vastuun otti sille määrätty vastaava toimittaja.

Sensuurin kuolema – ja ylösnousemus?

Erkki Raatikaisen jälkeen Yleisradion ruoriin astui Sakari Kiuru, joka 1980-luvulla puolusti toiminnan riippumattomuutta, oli vastassa sitten presidentti, pääministeri tai maan hallitus. Kiurun jälkeen Yleisradion johdossa ovat olleet Reino Paasilinna, Arne Wessberg, Mikael Jungner, Lauri Kivinen ja Merja Ylä-Anttila. Tyypillisesti nykyiset johtajakaudet ovat olleet lyhyempiä kuin aiemmin, mutta johtajat ovatkin sitten sitä hanakammin innostuneet organisaatiomuutoksista.

Lähestyttäessä 1900-luvun loppua Yleisradioon kohdistuneet sensuuritoimenpiteet alkoivat olla taakse jäänyttä elämää. Viestintämaisema koki valtavan muutoksen, kun ensin kilpailu vapautui ja sitten digitalisaatio laajensi markkinoita. Siirryttiin Soramäen kirjan nimen mukaisesti kohti sananvapautta. Kilpailu ja digitalisaatio olivat kuitenkin Soramäen näkökulmasta pikemminkin aikakaudellisia impulsseja kuin varsinaisia muutosvoimia. Yleisradio vapautui, koska laki muuttui.

Vuonna 1994 voimaan tullut laki Yleisradion toiminnasta määrittä Yleisradion julkisen palvelun yhtiönä, jota eivät enää ensisijaisesti ohjanneet kulloisenkin valtioneuvoston ailahtelevat päätökset. Laki oli Soramäen mukaan Yleisradion historian merkittävimpiä muutoksia. Lain eteneminen esivalmistelusta valmiiksi pykäliksi saakin kirjassa osakseen erittäin yksityiskohtaisen kuvauksen.

Kirjan jälkipuoliskolla Soramäki pohtii paljon riippumattomuuden ajatusta. Yleisradion riippumattomuus on liittynyt toisaalta rahoitukseen, toisaalta toiminnallisuuteen. Vaikka kehitys on ollut Yleisradion kannalta suotuisa,

kriiseiltä ei ole vältytty. Soramäen mukaan yhtiön suurin journalistinen kriisi sitten Kiurun ajan kuohujen on ollut vuoden 2016 Terrafame-tapaus, jonka yhteydessä pääministeri Juha Sipilä yritti vaikuttaa Yleisradion uutisointiin. Asia on kaiketi niin tuoreessa muistissa, ettei Soramäki kerro, mikä se Terrafame käytännössä oikein oli (valtiojohtoinen kaivosyhtiö) ja miten Sipilä siihen liittyi, mutta tapauksen jälkipuinti saa kyllä tarkan erittelynsä. Päätöksentekojärjestelmän kannalta Terrafame oli Yleisradion 2010-luvun merkkitapaus.

Soramäki pohtii oivaltavasti, että on vielä kolmaskin riippumattomuuden laji, jota kannattaa tarkastella: riippumattomuus politiikasta. Lain mukaan Yleisradion korkein elin, hallintoneuvosto, koostuu tiedettä, taidetta, sivistystyötä ja elinkeino- ja talouselämää tuntevista ja eri yhteiskunta- ja kieliryhmiä edustavista henkilöistä. Käytännössä hallintoneuvoston jäsenet ovat lähes kaikki kansanedustajia. Se on Soramäen mielestä oikein, sillä näin ”syntyy kuva koko kansan omistamasta yhtiöstä”.

Kaksiteräinen yksityiskohtaisuus

Soramäen teos on perinpohjainen selvitys Yleisradion ja valtiovallan suhteista ja siihen liittyvän lainsäädännön kehityksestä. Arkistoaineisto on laaja, ja aiempaa tutkimusta hyödynnetään kattavasti. Soramäen analyysit ovat teräviä, eikä hän myöskään kaihda arviointia Yleisradion onnistumisista ja epäonnistumisista. Arviointia saadaan etenkin viime vuosikymmeniltä. Se on myös sitä aikaa, jolloin Soramäki itse oli Yleisradion toiminnassa mukana. Soramäen omasta asemasta ja itsereflektoinnista olisi mielellään lukenut enemmänkin.

Yleisradiota koskeva päätöksenteko on tärkeä tutkimuskohde. Komiteoiden, työryhmien, valiokuntien ja lakimuutosten yksityiskohtaiset prosessikuvaukset syövät kuitenkin Soramäen teoksen luettavuutta. Muutamia esimerkit ohjelmakiistoista (muun muassa Päivi Istalan yhteiskunnallinen puhemusiikkiohjelma Ristivetoa 1970 ja Ruben Stillerin Yle-kritisointi 1993) eivät pelkäästään pirsta kerrontaa, vaan osoittavat, että päättäjien lisäksi myös toimittajilla ja heidän teoillaan on ollut viestintäpoliittisia vaikutuksia.

Soramäen ratkaisu jakaa teos johtajakausiin mukaisiin periodeihin kehystää käsittelyä (myös kuvituksen kautta). Ratkaisu on perinteinen ja tuttu esimerkiksi yritys- ja puoluehistoriikkeista. Tässä tapauksessa joidenkin Ylejohtajien kytkös viestintäpoliittisiin päätöksiin jää etäiseksi. Oman periodisoinnin kehittäminen olisi nostanut teoksen mittavan selvitystyön tutkimuksellisesti vielä ansiokkaammaksi. Jatkotutkimuksien kannalta Soramäki kyllä antaa vinkkiä toisenlaisista periodisoinneista loppuluvun graafisissa esityksissä.

Teos on arvokas hakuteos ja tyhjentävä selvitys Yleisradion sääntelyn kehityksestä. Se palvelee parhaiten Yleisradion ja politiikan tutkijoita, mutta sopii luettavaksi laajemminkin aihepiiristä kiinnostuneille.

Maiju Kannisto ja Janne Mäkelä

Kirjoittajat työskentelevät tutkijoina Yle 100 Kulttuuri -hankkeessa Turun yliopistossa